

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1, Mart/March 2026]

Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a Armağan

Gereksiz Sözcük Kullanımından Doğduğu Düşünülen Anlatım Bozukluklarına Anlambilimsel Bir Bakış

A Semantic Perspective on Expression Errors Thought to Arise from the Use of Unnecessary

Vural AKBOĞA

Dr. Öğr. Üyesi • Nevşehir Hacı Bektaş veli Üniversitesi • Fen Edebiyat Fakültesi •
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

vuralakboga@nevsehir.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0001-8506-3956> | <https://ror.org/01zx17h33>

Atıf | Citation Akboğa, V. (2026). Gereksiz Sözcük Kullanımından Doğduğu Düşünülen Anlatım
Bozukluklarına Anlambilimsel Bir Bakış. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), s. 265-285.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1875762>

<https://izlik.org/JA45WW77YU>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 29.01.2026

Kabul Tarihi: 23.03.2026

Yayın Tarihi: 30.03.2026

Değerlendirme: Çift kör hakemlik

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması
bildirmemiştir.

Fon Desteği: Yazar bu çalışma için finansal destek
almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi
gerekmemektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde
bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımı ile
taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Telif Hakkı ve Lisans: Bu dergide yer alan makaleler
[Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında
yayınlanır.

Etik Bildirim: adeddergi@gmail.com

Article Information

Article Type: Research Article

Date Recieved: 29.01.2026

Date Accepted: 23.03.2026

Date Published: 30.03.2026

Review Reports: Double-blind peer review

Conflicts of Interest: The author has declared no conflict
of interest.

Funding Support: The author has declared that no
financial support was received for this study.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval
is not required for this article.

Ethics Statement: Scientific and ethical principles were
followed during the preparation of this study.

Plagiarism: This article has been scanned with
iThenticate software. No plagiarism was detected.

Copyright&License: Articles in this journal are
published under the [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)
license.

Complaints: adeddergi@gmail.com

Öz

Literatürde anlatım bozukluğuna yol açtığı düşünülen etkenlerden biri, eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin aynı tümcede kullanımıdır. Bu durum, yalınlığı ve duruluğu ortadan kaldırdığı gerekçesiyle gereksiz sözcük kullanımı olarak kabul edilir. Ancak anlambilim çalışmalarının ortaya koyduğu bazı sonuçlar, bu konuya derinlemesine bir inceleme yapmayı gerektirmektedir. Bu çalışmada eş ya da yakın anlamlı sözcük kullanımından doğduğu düşünülen anlatım bozukluğu örnekleri anlambilimsel açıdan incelenmekte ve örneklerdeki sözcük çiftlerinin anlam açılımları ortaya koyulmaktadır. Böylece eş ya da yakın anlamlı olduğu gerekçesiyle anlatım bozukluğuna yol açtığı düşünülen sözcük çiftlerinin farklı anlamsal katkılara sahip olduğunu göstermek amaçlanmaktadır.

Çalışmada incelenecek sözcük çiftlerinin (birlikte kullanılan eş ya da yakın anlamlı sözcükler) belirlemesinde Türkiye Türkçesi için hazırlanmış olan yazılı ve sözlü anlatım, yazılı anlatım, sözlü anlatım ile kompozisyon kitapları kullanılmıştır. Bu kitaplardan bir örneklem oluşturulmuş ve kitaplardaki ilgili bölümlerde anlatım bozukluğuna neden olduğu iddia edilen sözcük çiftleri tespit edilmiştir. Ardından bu sözcüklerin birlikte kullanım sıklığını belirlemek üzere Türkçe Ulusal Derlem kullanılmıştır. Sözcüklerin birlikte kullanım sıklığına göre “arzu – istek”, “güç – zor”, “düşünce – fikir” ve “seçenek – alternatif” olmak üzere dört sözcük çifti belirlenmiştir. Bu sözcüklerin ayrı ayrı anlamsal katkılarını belirlemek için Türkçe Ulusal Derlem içerisinden rastgele kullanımlar seçilerek sözcüklerin bu sözcelerdeki anlamsal katkıları araştırılmıştır. Rastgele kullanımların tercih edilmesiyle sözcüklerin belirli bağlamlardaki kullanımlarına bağlı kalmadan derlemdeki genel kullanım örneklerini elde etmek hedeflenmiştir.

Sonuç olarak eş ya da yakın anlamlı olduğu gerekçesiyle anlatım bozukluğuna yol açtığı düşünülen sözcüklerin aynı “gerçek anlam”da kullanıldığı örneklerde bile sözcüye farklı anlamsal katkılarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu sözcüklerden herhangi birinin mutlak bir gereksiz ifade olarak nitelendirilemeyeceği anlaşılmıştır. Böylece ilgili örneklerde ve olası benzer örneklerde herhangi bir anlatım bozukluğunun varlığının, elde edilen verilere göre tekrar değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Dili, Anlatım Bozukluğu, Öznel Anlam, Eş Anlam, Anlam Bilimi

Abstract

One factor considered to cause expression errors in literature is the use of synonymous or near-synonymous words in the same sentence. This is regarded as unnecessary word usage on the grounds that it eliminates simplicity and clarity. However, certain findings from semantic studies necessitate an in-depth examination of this issue. This study examines examples of expression errors thought to arise from the use of synonymous or near-synonymous words from a semantic perspective and reveals the semantic meanings of the word pairs in the examples. The aim is to show that word pairs thought to cause expression errors on the grounds that they are synonymous or near-synonymous have different semantic contributions.

The textbooks on written and spoken language skills which are prepared for Turkish, were used to determine the word pairs to be examined in the study. A sample was created from these books, and word pairs alleged to cause expression errors were identified in the relevant sections of the books. The Corpus (Türkçe Ulusal Derlem) was then used to determine the frequency of use of these word pairs together.

Based on the frequency of their co-occurrence, four word pairs were identified: 'arzu - istek', 'güç - zor', 'düşünce - fikir' and 'seçenek - alternatif'. To determine the separate semantic contributions of these words, random sentences were selected from the Corpus and the semantic contributions of the words in these sentences were investigated. By opting for random uses, the aim was to obtain general usage examples in the corpus without being bound to the specific contexts in which the words were used.

Consequently, it has been observed that even in examples where words thought to cause expression errors due to being synonymous or having similar meanings are used with the same 'literal meaning,' they contribute different semantic meanings to the sentence. Therefore, it has been understood that none of these words can be deemed unnecessary. Therefore, it was concluded that the presence of any expression errors in the relevant examples and possible similar examples should be re-evaluated based on the data obtained.

Keywords: Modern Turkish Language, Expression Errors, Connotation, Synonym, Semantics

Giriş

Türkçede anlatım bozukluğu konusu, büyük oranda yazılı ve sözlü anlatım ile kompozisyon kitapları içerisinde yer almaktadır. Bu eserlerde yazılı ya da sözlü bir anlatımın duruluk, yalınlık, açıklık, akıcılık vb. özelliklere sahip olması beklenmektedir. Bu özelliklere sahip olmayan bir anlatım bozuk, hatalı olarak nitelendirilir. Bu doğrultuda anlatımı bozduğu düşünülen çeşitli durumlar belirlenmiştir. Bunlardan biri, cümledeki yalınlığı ve duruluğu ortadan kaldırdığı gerekçesiyle “gereksiz sözcük kullanımı” olarak kabul edilir. Gereksiz sözcük kullanımının birkaç farklı nedene dayandırıldığı bu çalışmalarda, temelde iki görüşün yer aldığı anlaşılmaktadır. İlki eş anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılması, ikincisi anlamı zaten o cümledeki başka bir sözcükte yer alan sözcüğün kullanılması olarak ifade edilebilir (Karasoy, 2002; Doğan, 2006; Temur, 2009; Belet, 2011; Erdoğan, 2011; Ak, 2015).

Geleneksel bakış açısının eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin birlikte kullanımını, anlatımı bozan bir etken olarak kabul ettiği bilinmektedir. Ancak çoğu zaman “gereksiz” olarak değerlendirilen eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin cümlede farklı işlevlerle yer aldığı göz ardı edilmektedir. Sözcükler gerçek anlamlarının ötesinde, kullanıldıkları bağlam içerisinde oluşan farklı duygusal, değerlendirici, bilişsel, üslupsal vb. anlamlara da sahiptir. Bu nedenle eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin cümleye anlamsal katkıları eş değerde midir ve “gereksiz sözcükler” gerçekten gereksiz midir, soruları modern dilbilim açısından yeniden sorgulanması gereken bir konudur.

Türkçede eş anlamlı sözcüklerle ilgili çalışmaların çoğu; tanımlamalara, kuramsal tartışmalara ve belirli bir sözcüğün art zamanlı anlam değişimine odaklanmaktadır¹. Bu çalışmanın eş anlamlılığın varlığıyla ya da türleriyle ilgili bir sonuca ulaşmayı amaçlamadığını vurgulamak gerekmektedir². Çalışmanın amacı eş ya da yakın anlamlı kabul edilen sözcük çiftlerini derlem tabanlı gerçek dil kullanımlarından örneklerde inceleyerek sözcük çiftleri arasındaki anlamsal katkı farklılıklarını belirlemektir. Böylece gereksiz sözcük kullanımı olarak nitelendirilen dil

¹ Türkçede eş anlamlılıkla ilgili ayrıntılı bilgi için (Pilten, 2008).

² Eş anlamlı sözcüklerin var olup olmadığı ve eş anlamlılığın türleriyle ilgili görüşler için (Hatipoğlu, 1970; Bayraktar, 2004; Sarı, 2011; Doğan, 2011; Günay, 2015).

kullanımlarının bir anlatım bozukluğu olmadığı varsayımı tekrar sorgulanabilecektir. Bu doğrultuda Türkçe yazılı ve sözlü anlatım kitaplarında “gereksiz sözcük kullanımı”na dair verilen örnekler derlenmiş ve toplam yirmi dokuz adet sözcük çifti belirlenmiştir. Bu sözcük çiftleri eş ya da yakın anlamlı olarak kabul edilmekle birlikte bağlam içerisinde sözcüğe farklı duygusal, değerlendirici, üslupsal ve bilişsel katkılar sunmaktadır. Bu anlamsal katkı başlıklarının her biri kendi içerisinde farklı anlamsal karşıtlıklar üzerinden değerlendirilmiştir. Soyutluk-somutluk, içsellik-dışsallık, bireysellik-toplumsallık, olumlu-olumsuz duygulanım vb. karşıtlıklar, sözcüklerin öznel anlamına dair ortaklıklar ve farklılıkların tespit edilebilmesini sağlamıştır. Bu örnekler vasıtasıyla Türkçede eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin cümleye katkılarının eş değerde olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır.

İki sözcük arasındaki anlamsal ortaklık ve farklılıkları belirleyebilmek için anlambilimsel olarak yapılması gereken, sözcükleri gerçek anlam ve öznel anlam düzeyinde ayrı ayrı inceleyip karşılaştırılmaktadır. Böylece iki sözcüğün yan yana kullanılması durumunda gereksiz bir kullanımın var olup olmadığıyla ilgili çıkarım yapılabilecektir.

Yazılı ve sözlü anlatım kitaplarından elde edilen sözcük çiftleri, ilk olarak Türkçe Ulusal Derlem (TUD) üzerinden incelenmiştir. Derlem içerisinde öncelikle bu sözcük çiftlerinin kullanım sıklığı belirlenmiştir. Ardından bu sözcük çiftlerinde yer alan her sözcüğün tek başına kullanıldığı cümleler incelenmiştir. Bu sayede sözcüklerin kavram alanları, somutluk seviyeleri, bilinçlilik düzeyleri, duygu değerleri gibi anlamsal ve edimsel katkıları ayrı ayrı tespit edilebilmiştir.

Kuramsal Çerçeve

Anlam bilimi içerisinde sözcük anlam bilimi çalışmaları, sözcüklerin anlamını birden fazla tabaka/düzeyde ele alabilecek kuramsal alt yapıya sahiptir. Bu çalışmaların hedeflerinden biri, sözcükler arasındaki anlam ilişkilerini ortaya koymaktır. Anlam ilişkisinden bahsedebilmenin yolu ise sözcüğün anlamını belirleyebilmekten geçer. Ancak sözcük anlamı basit bir kavram değil, birçok farklı katmandan oluşan karmaşık bir bütünlüktür. Araştırmacılar sözcüğe ait bu anlamsal alana “sözcüğün anlam çerçevesi”, “sözcüğün anlam açılımı” vb. adlarla işaret etmektedir. Bu çalışmalar içerisinde sözcüğün temel anlamı, gerçek anlamı, göndergesel anlamı, yan anlamı, duygusal anlamı, çağrışımsal anlamı, değişmeceli anlamı farklı tanımlamalar ve adlandırmalarla yer almaktadır (Günay, 2007, s. 69; Aksan, 2009, s. 180; Uğur, 2023, s. 18).

Uğur, sözcüğün anlam açılımını “bir dilsel gösterge olarak sözcüğün; dile yerleşmiş kavramsal anlamları, kullanım sırasında başka sözcüklerin yerine geçerek üstlendiği geçici anlamları ve öznel (duygusal-kültürel çağrışımlı) anlamlarının bütünü” olarak tanımlar (2023, s. 16). Bu tanım sözcüğün anlamıyla ilgili üç farklı düzeyi kapsamaktadır. Sözcüğün farklı katmanlarını gözetken ve sınıflandıran tek çalışma bu değildir. Ancak bu çalışma Batı ve Türk literatürünü karşılaştırarak güncel ve tutarlı bir sınıflandırma yapması nedeniyle tercih edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın anlambilimsel inceleme planı oluşturulurken Uğur’un (2023, s. 18) sınıflandırması temel alınmıştır. Böylece sözcüğün gerçek anlamı, değişmeceli anlamı ve öznel anlamı sınırları açık bir şekilde farklı bölümlerde yorumlanabilmektedir.

Gerçek anlam incelemesi sözcüğün sahip olduğu birden fazla gerçek anlamı (başat anlam, yan anlam) kapsamaktadır. Burada sözcüklerin sahip olduğu başat anlamların ve yan anlamların özellikleri ele alınmaktadır. Başat anlamın, sözcüğün tarihsel süreçteki temel anlamını değil; eş zamanlı olan, en bilinen ve yaygın anlamını karşıladığı vurgulanmalıdır. Yan anlam ise sözcüğün diğer gerçek anlamlarına işaret etmektedir.

Değişmece anlam başlığında sözcüğün gerçek anlamının dışında, o sözce içerisinde geçici olarak kazandığı anlama odaklanılır. Sözcüğün değişmece anlamı, bu çalışmanın sonucuna etki edecek bir yapıda olmadığı için değerlendirme dışında tutulmaktadır.

Öznel anlamda (connotation) ise sözcüklerin bireysel ya da toplumsal olarak sahip olduğu duygu değerleri ve çağrışımları söz konusudur. Yakın anlama sahip sözcükleri birbirinden ayıran özellikler büyük oranda bu anlam türünün içerisinde yer alır. Uğur (2023) çalışmasında bu anlam türünün adlandırılmasıyla ilgili bilgilere yer vermekle birlikte öznel anlamı meydana getiren alt kategorilere yer vermemiştir. Benzer şekilde Aksan da (2017, s. 71) “duygu değeri” adıyla bu anlam türüne işaret etmiş, ancak alt kategorileriyle ilgili ayrıntılı açıklamaya yer vermemiştir. Yine farklı anlamsal çalışmalarda bu terim (connotation), çağrışım sözcüğüyle karşılanarak dar anlamda kullanılmıştır. Bu nedenle sözcük çiftleri arasındaki anlamsal farkı ortaya koymak amacıyla öznel anlamı karşılaştıracak bir kriter belirleme ihtiyacı doğmuştur³. Bu noktada yakın anlam çalışmalarıyla ilgili anlambilim geleneği dikkate alınmış ve bu gelenek üzerinden dört ana kategori belirlenmiştir. Bunlar:

- Duygusal – Tutumsal Öznel Anlam
- Değerlendirici Öznel Anlam
- Bilişsel – Kavramsal Öznel Anlam
- Sosyal – Üslupsal Öznel Anlam

Bu dört kategori, Ullman (1972), Leech (1974) ve Lyons’un (1981) temel çalışmaları ile Edmonds ve Hirst’in (2002) dört ana başlık otuz beş alt başlıktan oluşan çalışması göz önüne alınarak belirlenmiştir. Bu süreçte öznel anlam türlerini belirlemek ya da sınıflandırmak amaçlanmamış; bu çalışmada kullanılan sözcük çiftleri arasında anlam ayırıcı olduğu düşünülen başlıklara odaklanılmıştır. Bunun sonucunda yakın anlamlı sözcüklerin öznel anlamlarındaki farkların tespit edilmesini mümkün kılacak dört başlıklı bir inceleme modeli oluşturulmuştur.

Duygusal öznel anlama literatürde affective meaning, attitudinal meaning vb. adlarla işaret edilmektedir. Bu anlamsal alan vericinin duygu ve tutumuna göre değişmektedir. Bir ifadenin taşıdığı beğenme – beğenmeme, yumuşak ifade – sert ifade, şikâyet – memnuniyet, sempati – antipati duyma vb. duygusal karşıtıllıkları kapsar. Konuşurun sözce içerisindeki duygusal tutumuna göre olumlu – nötr – olumsuz duygulanma şeklinde sorgulanmıştır.

³ Bu çalışmada kullanılan öznel anlam terimi; tasarımları, duygusal değerleri, çağrışımları kapsamaktadır. Bu yönüyle eş anlamlılık sınıflandırmalarında kullanılan bilişsel olmayan (duygusal/çağrışımsal) anlam türüyle örtüşmektedir (Lyons, 1983, s. 399).

Değerlendirici öznel anlama evaluative meaning, non-descriptive vb. adlarla işaret edilmektedir. Bu anlamsal alan sözcüğün sahip olduğu taraflı bakış açısına işaret eder. Onaylama – reddetme, aşağılayıcı – saygılı vb. karşıtlıkları kapsar. Duygusal öznel anlamla büyük oranda paralellik göstermekle birlikte toplumsal kurallara uygunluğa dair bir incelemidir. Bir ifade duygusal olarak ve değerlendirici olarak farklı tutum sergileyebilmektedir.

Bilişsel öznel anlam connotative meaning, lexical profiling vb. adlarla gösterilmektedir. Bu anlamsal alan kavramın algılanma biçiminden doğan bir farklılıktır. Sözcüğün gerçek anlamının ötesinde, konuşurun zihinsel dünyasındaki hâline işaret eder. Soyut – somut, içsel – dışsal, anlık – süreçsel, öznel – nesnel vb. karşıtlıkları kapsar.

Son olarak sosyal öznel anlam çalışmalarda social meaning, stylistic meaning vb. adlarla yer almaktadır. Bu anlamsal alan sözcüğün sosyal bağlamda aldığı üslupla ilgili değerlere işaret eder. Resmî – gündelik, meslekî – genel, kamusal – özel vb. karşıtlıkları kapsar.

Bulgular

Çalışmada kullanılmak üzere, üniversitelerde okutulmak amacıyla yazılmış olan altı farklı yazılı ve sözlü anlatım/kompozisyon kitabı incelenmiştir⁴. Bu kitaplar içerisinde gereksiz sözcük kullanımına neden olduğu düşünülen yirmi dokuz farklı sözcük çifti tespit edilmiştir. Bu sözcük çiftleri ve bunların Türkçe Ulusal Derlem'deki bir arada kullanım sayıları tablodaki gibidir.

Sözcük Çiftlerinin Kullanım Sayıları

İnceleme No	Sözcük 1	Sözcük 2	Kullanım Sayısı
1	açık	sarih	6
2	arzu	istek	58
3	birlikte	aynı	10
4	dil	lisan	5
5	eğitim	terbiye	15
6	faydalı	yararlı	10
7	fedakarlık	özveri	2
8	fikir	düşünce	44
9	giderek	aşama aşama	0
10	girişim	teşebbüs	4
11	görev	vazife	0
12	güç	zor	7
13	hayat	yaşam	9
14	ilgi	alaka	7
15	istirahat	dinlenme	4
16	kara	kötü	10
17	karanlık	loş	17
18	neden	niçin	61
19	olanak	imkân	9
20	örnek	mesela	0

⁴ Üniversiteler için hazırlanmış olan bu kitaplarda gereksiz sözcük kullanımından doğan anlatım bozukluğu için verilen örnek cümleler incelenmiş ve bu cümlelerde gereksiz kullanıma yol açtığı iddia edilen sözcük çiftleri belirlenmiştir (Karasoy, 2002; Doğan, 2006; Temur, 2009; Belet, 2011; Erdoğan, 2011; Ak, 2015).

21	sağlık	sıhhat	17
22	seçenek	alternatif	30
23	sorun	mesele	9
24	tahliye	salınma	3
25	taşıt	araç	99
26	tekrarlanmak	yinelenmek	1
27	yavaşça	fısıldama	6
28	yer	mekân	14
29	yoksul	fakir	13

Tartışma: Sözcük Çiftlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi

Geleneksel bakış açısının burada kullandığı temel kriter, sözcüklerden birinin cümleden çıkarılması durumunda cümlede anlam daralmasının olup olmadığıdır. Bu durumda iki sözcüğün sözcüye katkılarının aynı olduğu varsayılmış olur. Bu bölümde sözcük çiftleri üzerinden bu oran sorgulanmaktadır.

1. Sözcüklerin Farklı Cümlelerde Tek Kullanımı

1.1. Güç – Zor Çifti:

“Öğrenciler güç ve zor durumlarda dayanışma içinde olmalılar.” (Ak, 2015, s. 218).

1.1.1. Gerçek Anlam

TUD içerisinde 2008 – 2010 yılları arasında “güç” sözcüğünün geçtiği sözcükler incelenmiş; bu incelemede yedi gerçek anlam belirlenmiştir. Bu anlamlar ve kullanım sıklıkları aşağıdaki gibidir:

a. Sınırlı yeterlilik/yetersizlik	: 5
b. Etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği	: 85
c. Enerji kaynağı (elektrik vb.)	: 6
ç. Yetki ve otorite	: 3
d. Günlük iş (iş-güç)	: 2
e. Meslek	: 1
f. Zorluk/Zorlayıcılık	: 30

TUD içerisinde 2008 – 2010 yılları arasında “zor” sözcüğünün geçtiği sözcükler incelenmiş; bu incelemede üç gerçek anlam belirlenmiştir. Bu anlamlar ve kullanım sıklıkları aşağıdaki gibidir:

a. Zorluk/Zorlayıcılık	: 129
b. Zorlama/baskı	: 5
c. Sınırlı yeterlilik/yetersizlik	: 2

Öncelikle “güç” ve “zor” sözcüklerinin başat anlamlarının birbirinden farklı olduğu açıkça görülmektedir. “Güç” sözcüğü başat olarak “etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği” anlamında kullanılıyorken “zor” sözcüğü başat olarak “zorluk, zorlayıcılık” anlamında

kullanılmıştır. Yan anlamları üzerinden yapılan karşılaştırmada ise “güç” sözcüğünün nicel olarak çok daha fazla yan anlama sahip olduğu tespit edilebilmektedir.

İki sözcük arasında anlamsal katkının aynı olabilmesi iki sözcüğün de aynı gerçek anlamda kullanılmasıyla mümkündür. İki sözcüğün aynı anda kullanıldığı durumlarda bu sözcüklerden en az birinin ise başat anlamıyla kullanılmış olması gerekmektedir. Bu şartlar altında tek olasılık her iki sözcüğün de “zorluk, zorlayıcılık” anlamlarıyla kullanılmasıyla gerçekleşebilir. “Güç” sözcüğünün bu anlamda kullanım oranı %22.7, “zor” sözcüğünün kullanım oranı %94.8’dir.

1.1.2. Öznel Anlam:

Sözcük çifti arasındaki asıl ayrım öznel anlam düzeyinde ortaya çıkar. Bunun için öncelikle her iki sözcüğün aynı anlamda kullanıldığı örnekler belirlenmelidir. Bu durumda her iki sözcüğün de “zorluk, zorlayıcılık” anlamında kullanıldığı örnekler üzerinden karşılaştırma yapılmıştır.

1.1.2.1. Duygusal – Tutumsal Öznel Anlam

Güç:

- Olumlu duygulanım (dayanma, moral, direnç)	: 2
- Olumsuz duygulanım (sıkıntı, baskı, yetersizlik, tükenmişlik vb.)	: 22
- Nötr duygulanım	: 6

Zor:

- Olumlu duygulanım (dayanma, moral, direnç)	: 0
- Olumsuz duygulanım (sıkıntı, baskı, yetersizlik, tükenmişlik vb.)	: 112
- Nötr duygulanım	: 17

İki sözcüğün aynı anlamda kullanıldığı örneklerdeki duygusal öznel anlam karşılaştırıldığında “güç” sözcüğünün olumlu duygulanımı %6,66, “zor” sözcüğünün %0’dır. Olumsuz duygulanımın oranıysa “güç” için %73,3’ken zor için %86,82’dir. Bu durum “güç” ve “zor” arasında duygusal öznel anlam düzeyinde ayırt edici bir farkın bulunmadığına işaret eder.

1.1.2.2. Değerlendirici Öznel Anlam

Güç:

- Olumlu değerlendirme	: 0
- Olumsuz değerlendirme	: 25
- Nötr değerlendirme	: 5

Zor:

- Olumlu değerlendirme	: 9
- Olumsuz değerlendirme	: 71
- Nötr değerlendirme	: 49

Değerlendirici öznel anlam tıpkı duygusalda olduğu gibi olumlu – olumsuz karşıtlığıyla adlandırılmış olsa da burada duygudan bağımsız olarak normatif bir uygunluk

değerlendirilmektedir. Duygusal anlamda kişinin ne hissettiği göz önüne alınırken, değerlendirici anlamda sözün geçerlilik açısından nasıl konumlandırıldığına odaklanılmaktadır. “Güç” sözcüğü bu açıdan incelendiğinde %0 olumlu değerlendirmeye karşılaşılrken zor sözcüğünde bu oran %6,97’dir. Olumsuz değerlendirmenin oranıysa “güç” için %83,33’ken “zor” için %55,03’tür. Her iki sözcüğün olumlu değerlendirme oranı yakinken olumsuz ve nötr arasında belirgin olmasa da göz ardı edilemeyecek bir ayrım görülür. Bu ayrıma göre “güç” sözcüğü büyük oranda akli ya da toplumsal olarak uygunsuz bir durumun varlığına işaret ederken “zor” sözcüğünde tarafsız bir bakış açısının da sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1.1.2.3. Bilişsel – Kavramsal Öznel Anlam

Güç:

- Dışsal, somut zorluklar (savaş, hava, yer vb. şartlar) : 9
- İçsel, soyut zorluklar (duygusal, ahlaki, bilişsel kavrama, düşünsel) : 21

Zor:

- Dışsal, somut zorluklar (savaş, toplum, hava, yer, zaman vb. şartlar) : 92
- İçsel, soyut zorluklar (duygusal, ahlaki, bilişsel kavrama, düşünsel) : 37

Bilişsel öznel anlam örnek sözceler üzerinden incelendiğinde “zorluk” anlamının içsel ve dışsal olmak üzere farklı durumlar için kullanıldığı belirlenmiştir. Üstelik bu kullanımda bir düzen söz konusudur. “Zor” sözcüğü büyük oranda (% 71.3) dışsal, somut zorluklara (savaş, hava, yer vb.) işaret etmek için kullanılırken “güç” sözcüğü büyük oranda (%70) içsel, soyut zorluklara (duygusal, ahlaki, bilişsel kavrama vb.) işaret etmek için kullanılmıştır. Bu durumda sözcüklerin aynı anlamda kullanıldığı senaryoda dahi işaret ettikleri zorluğun türüyle ilgili farklılıktan kaynaklanan anlamsal bir ayırt ediciliğin olduğu görülmektedir.

1.1.2.4. Sosyal – Üslupsal Öznel Anlam

Güç:

- Resmî/teknik Üslup : 11
- Sosyal/Toplumsal Üslup : 9
- Gündelik/Bireysel Üslup : 10

Zor:

- Resmî/teknik Üslup : 54
- Sosyal/Toplumsal Üslup : 46
- Gündelik/Bireysel Üslup : 29

Bu ayrım “güç” ve “zor” sözcüğünün kullanım alanları üzerinden değerlendirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Buna göre “güç” sözcüğü %36,6 oranında resmî bir söylemin içerisinde kullanılırken “zor” sözcüğünde bu oran %41,9’dur. “Güç” sözcüğünün toplumsal bir durum olarak sunulduğu örneklerin oranı %30’ken “zor” sözcüğünün oranı %30’dur. Gündelik kullanıma bakıldığında güç sözcüğü %33,3 oranında “zor” sözcüğü de %22,4 oranında kullanılmıştır. Bu oranlar iki sözcüğün söylem alanları içerisinde belirgin bir fark olmadığına işaret etmektedir.

1.2. Arzu – İstek Çifti:

“İnsanların arzu ve istekleri değişiktir.” (Doğan, 2006, s. 377)

1.2.1. Gerçek Anlam:

TUD içerisinde 2008 – 2010 yılları arasında “istek” sözcüğünün geçtiği sözceler incelenmiştir. Bu incelemede üç gerçek anlam belirlenmiştir. Bu anlamlar ve kullanım sıklıkları aşağıdaki gibidir:

a. Yerine getirilmesi başkasından talep edilen şey	: 25
b. Bir şeye karşı içten gelen yönelme duygusu	: 19
c. Beklenti/Hedef	: 7

TUD içerisinde 2008 – 2010 yılları arasında “arzu” sözcüğünün geçtiği sözceler incelenmiştir. Bu incelemede tek gerçek anlam belirlenmiştir. Bu anlam ve kullanım sıklığı aşağıdaki gibidir:

a. Bir şeye karşı içten gelen yönelme duygusu	: 29
---	------

Örneklem içerisinde tespit edilen verilere göre “istek” sözcüğünün başat anlamı “yerine getirilmesi başkasından talep edilen şey”ken “arzu” sözcüğünün başat anlamı “bir şeye karşı içten gelen yönelme duygusu”dur.

Her iki sözcüğün aynı anlamda kullanımı, ikisinin de “bir şeye karşı içten gelen yönelme duygusu” anlamıyla kullanılması hâlinde mümkündür. Sözcüklerin bu anlamda kullanım sıklığına bakıldığında “istek” sözcüğünün %37,2 oranında bu anlamda kullanıldığı, “arzu” sözcüğünün ise %100 oranında bu anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Burada iki sözcüğün kullanım sıklığıyla ilgili büyük oranda bir fark görülse de bu farkın farklı anlamsal katkıyı göstermede yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

1.2.2. Öznel Anlam:

1.2.2.1. Duygusal – Tutumsal Öznel Anlam

İstek:

- Olumlu duygulanım	: 16
- Olumsuz duygulanım	: 0
- Nötr duygulanım	: 3

Arzu:

- Olumlu duygulanım	: 2
- Olumsuz duygulanım	: 21
- Nötr duygulanım	: 5

İki sözcüğün aynı anlamda kullanıldığı örneklerdeki duygusal öznel anlam karşılaştırıldığında “istek” sözcüğünün olumlu duygulanımı %84,21’ken “arzu” sözcüğünün %48’dir. Olumsuz duygulanımın oranıysa “istek” için %0’ken “arzu” için %42’dir. Bu fark “istek” ve “arzu”nun

cümleye katkıları açısından önemli ölçüde bir ayrıma işaret eder. “İstek” sözcüğünde bir şeye karşı içten gelen duygu, özne için olumlu duygulanım ifade ederken “arzu” için böyle bir tercihin olmadığı anlaşılmaktadır.

1.2.2.2. Değerlendirici Öznel Anlam

İstek:

- Gerçekçi : 15
- Ütopik/idealize : 4

Arzu:

- Gerçekçi : 14
- Ütopik/idealize : 15

“Arzu” ve “istek” sözcükleriyle işaret edilen duyguya öznenin değerlendirici bakışı yorumlandığında “istek” sözcüğünün %78,94 oranında, “arzu” sözcüğünün ise %48,27 oranında gerçekçi olduğu düşünülen duygular için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durumda ütopik istekler için %21,05, ütopik arzular için de %51,72’lik bir kullanım oranıyla karşılaşılır. Bu oranlar “istek” sözcüğünün çoğunlukla gerçekçi beklentiler için kullanıldığını göstermektedir. “Arzu” sözcüğünde ise baskın bir yönelimin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

1.2.2.3. Bilişsel – Kavramsal Öznel Anlam

İstek:

- Amaç odaklı yönelim : 13
- Sezgisel Yönelim : 6

Arzu:

- Amaç odaklı yönelim : 11
- Sezgisel yönelim : 18

Bir şeye karşı içten gelen duygunun bilişsel hareketine bakıldığında bu duygunun bilinçli, amaç odaklı bir yönelim olmanın yanında bilinçsiz, sezgisel yönelimler için de kullanıldığı gözlemlenir. “İstek” sözcüğü %68,42 oranında amaç odaklı yönelimlere işaret ederken, “arzu” sözcüğü benzer bir oran olan %62,06’yla sezgisel yönelimleri göstermektedir. Bu durum kişinin büyük oranda belirli bir amaca yönelik içten gelen hisleri için “istek” sözcüğünü tercih ederken dürtüsel, sezgisel hisler için “arzu” sözcüğünü tercih ettiğini göstermektedir. Nitekim bu durum cinsellik çağrışımıyla desteklenebilmektedir. Bu iki sözcük arasındaki cinsellik çağrışımı üzerinden yapılan değerlendirmeki sonuçlar şöyledir:

Cinsellik çağrışımı:

İstek:

- Var : 1
- Yok : 18

Arzu:

- Var : 11
- Yok : 18

“İstek” sözcüğünde işaret edilen his %94,73 oranıyla cinsellikten uzaktır. “Arzu” sözcüğünde ise her üç duygudan birinden fazlası cinsellik çağrıştırmaktadır.

1.2.2.4. Sosyal – Üslupsal Öznel Anlam

İstek:

- Resmî/teknik Üslup : 8
- Sosyal/Toplumsal Üslup : 5
- Gündelik/Bireysel Üslup : 6

Arzu:

- Resmî/teknik Üslup : 23
- Sosyal/Toplumsal Üslup : 22
- Gündelik/Bireysel Üslup : 5

“İstek” ve “arzu” sözcüklerinin kullanım alanları değerlendirildiğinde gündelik kullanım özelinde bir ayırımdan bahsedilebilir. “İstek” sözcüğü %31,57 oranıyla çok daha sık gündelik kullanımın içinde görülürken “arzu” sözcüğünün gündelik hayatta kullanım oranının oldukça az olduğu tespit edilmektedir.

1.3. Düşünce – Fikir Sözcük Çifti

“Söylediklerinin fikir ve düşünce özgürlüğüyle ilgisi yoktur.” (Doğan, 2006, s. 378)

1.3.1. Gerçek Anlam:

TUD içerisinde 2008 – 2010 yılları arasında “düşünce” sözcüğünün geçtiği sözceler incelenmiş, bu incelemede dört gerçek anlam belirlenmiştir. Bu anlamlar ve kullanım sıklıkları aşağıdaki gibidir:

- a. Bir konuyla ilgili görüş : 14
- b. Zihinsel üretimin sonucu olan düşünce ürünü : 9
- c. Zihindeki soyut anlamlar bütünü : 2
- d. Düşünme eylemi, zihin faaliyeti : 8

TUD içerisinde 2008 – 2010 yılları arasında “fikir” sözcüğünün geçtiği sözceler incelenmiş. Bu incelemede beş gerçek anlam belirlenmiştir. Bu anlamlar ve kullanım sıklıkları aşağıdaki gibidir:

- a. Bir konuyla ilgili görüş : 34
- b. Zihinsel üretimin sonucu olan düşünce ürünü : 9
- c. Plan, tasarı : 2
- d. Zihindeki soyut anlamlar bütünü : 2
- e. Düşünme eylemi, zihin faaliyeti : 3

“Düşünce” sözcüğünün başat anlamının “zihindeki soyut anlamlar bütünü” olduğu söylenebilir. “Fikir” sözcüğününki ise baskın bir şekilde “bir konuyla ilgili görüş”tür. Sözcük çiftinin gerçek anlamları üzerinden incelenmesinde yorumlanacak bilgi, iki sözcüğün başat anlamlarının farklı olduğudur.

Her iki sözcüğün aynı anlamda kullanımı, ikisinin de “bir konuyla ilgili görüş” ya da “zihindeki soyut anlamlar bütünü” anlamıyla kullanılması hâlinde mümkündür. “Fikir” sözcüğünün “zihindeki soyut anlamlar bütünü” anlamıyla kullanım sayısı inceleme için yeterli olmadığından iki sözcüğün de “bir konuyla ilgili görüş” anlamlarına odaklanılmıştır. Sözcüklerin bu anlamda kullanım sıklığına bakıldığında düşünce sözcüğünün %27,45 oranında bu anlamda kullanıldığı, “fikir” sözcüğünün ise %68 oranında bu anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.3.2. Öznel Anlam:

1.3.2.1. Duygusal – Tutumsal Öznel Anlam

Düşünce:

- Olumlu duygulanım : 3
- Olumsuz duygulanım : 4
- Nötr duygulanım : 7

Fikir:

- Olumlu duygulanım : 10
- Olumsuz duygulanım : 7
- Nötr duygulanım : 17

“Düşünce” ve “fikir” sözcüğü kullanılarak iletilen görüşlerin büyük oranda benzer duygusal tutumlara işaret ettiği görülmektedir. Burada olumlu duygulanım, çoğunlukla görüşe duyulan beğeni, takdir ya da değeri onaylama eğiliminden kaynaklanır. Olumsuzluk duygulanımında ise genellikle bir eksiklik ya da yetersizliğe işaret edilmektedir. Nötr kullanım ise daha betimleyici görüşler için kullanılmıştır. Her iki sözcüğün geçtiği örneklerin yarısında ne olumlu ne olumsuz bir duygulanım görülmektedir. Geriye kalan örneklerde %28,57 oranıyla “düşünce” sözcüğünün olumsuz kullanımı öne çıkmaktadır. “Fikir” sözcüğünün ilettiği görüşlerde ise olumlu kullanım %29,41’lik oranıyla daha sık kullanılmıştır. Bu fark “düşünce” ve “fikir” arasında tutumsal anlamda belirgin bir farka işaret etmemektedir.

1.3.2.2. Değerlendirici Öznel Anlam

Düşünce:

- Uygun/Geçerli : 5
- Uygunsuz/Geçersiz : 3
- Belirsiz / Nötr : 6

Fikir:

- Uygun/Geçerli : 25
- Uygunsuz/Geçersiz : 6
- Belirsiz / Nötr : 3

“Düşünce” ve “fikir” sözcükleriyle iletilen görüşlerin toplumsal işbirliğine uygunluğu noktasında belirgin bir fark olduğu söylenebilir. Buna göre düşünce, hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurabilen daha nötr, daha belirsiz bir konumda durur. “Fikir” ise %73,52 oranıyla toplumsal işbirliğine uygun ve uygulanabilir bir görüş olarak betimlenir. Buradaki uygunluk; iletilen görüşün bir çözüme katkıda bulunması, başkalarına yol göstermesi vb. kullanımlara dayanmaktadır.

1.3.2.3. Bilişsel – Kavramsal Öznel Anlam**Düşünce:**

- Somut/sınırları belirli : 6
- Soyut/sınırları belirsiz : 8
- Anlık ve kısa vadeli : 5
- Süreçsel ve sürekli : 9

Fikir:

- Somut/sınırları belirli : 31
- Soyut/sınırları belirsiz : 3
- Anlık ve kısa vadeli : 25
- Süreçsel ve sürekli : 9

Bilişsel öznel anlam için iki farklı kriter kullanılmıştır. Bunun nedeni her iki kriterin de açık farklılıkları göstermeleridir. Bu kriterlerden ilki görüşün sınırları belirli, somut ya da belirsiz, soyut olmasıdır. Örnek cümleler incelendiğinde vericinin bu sözcükler vasıtasıyla işaret ettiği görüşlerin bazen belirli, tanımlı, açık bazense belirsiz, tanımsız, kapalı olduğu tespit edilmektedir. “Düşünce” sözcüğüyle iletilen görüşler %57,15 oranıyla soyut, belirsiz görüşlerdir. “Fikir” sözcüğüyle aktarılan görüşler ise %91,17 oranıyla somut, belirli görüşlerdir. Vericinin işaret ettiği görüşlerin diğer bir özelliği de anlık ya da süreçsel olmasıdır. “Düşünce” sözcüğüyle %64,29 oranında süreçsel görüşler verilirken “fikir” sözcüğüyle %73,52 oranında anlık görüşler verilmiştir. Bu oranlar üzerinden “düşünce” sözcüğünün çoğunlukla sürece yayılan belirsiz görüşler için, “fikir” sözcüğününse çok daha sınırları belirli ve anlık görüşler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1.3.2.4. Sosyal – Üslupsal Öznel Anlam**Düşünce:**

- Bireysel yönelim: : 7

- Toplumsal yönelim : 7

Fikir:

- Bireysel yönelim : 31
- Toplumsal yönelim : 3

“Düşünce” ve “fikir” sözcüklerinin sosyal ve üslupsal öznel anlamında kullanılan kriter sözcüklerin bireysel ya da toplumsal yönelime sahip olmasıdır. Toplumsal yönelim; ideolojiler, kültürel yapılar vb. geniş kitlelerin görüşlerini temsil ederken bireysel yönelim kişilerin gündelik görüşlerini temsil etmektedir. “Düşünce” sözcüğünün temsiliyetiyle ilgili belirgin bir ayrımın olmadığı ancak “fikir” sözcüğünün %91,17 gibi büyük bir oranla sadece bireysel bir yönelime sahip olduğu anlaşılmaktadır.

1.4. Seçenek – Alternatif Sözcük Çifti

“Problemi çözebilecek alternatif seçenekler sunulabilir aslında.” (Karasoy, 2002, s. 265).

1.4.1. Gerçek Anlam:

TUD içerisinde 2008 – 2010 yılları arasında “seçenek” sözcüğünün geçtiği sözceler incelenmiş. Bu incelemede iki gerçek anlam belirlenmiştir. Bu anlamlar ve kullanım sıklıkları aşağıdaki gibidir:

- a. Bir durum karşısında tercih edilebilecek yollardan, çözümlerden her biri : 36
- b. Mevcut olana karşıt çözüm yolu : 14

TUD içerisinde 2008 – 2010 yılları arasında “alternatif” sözcüğünün geçtiği sözceler incelenmiş. Bu incelemede iki gerçek anlam belirlenmiştir. Bu anlamlar ve kullanım sıklıkları aşağıdaki gibidir:

- a. Bir durum karşısında tercih edilebilecek yollardan, çözümlerden her biri : 8
- b. Mevcut olana karşıt çözüm yolu : 12

“Seçenek” sözcüğünün başat anlamının “bir durum karşısında tercih edilebilecek yollardan, çözümlerden her biri” olduğu belirgindir. “Alternatif” sözcüğününki ise “mevcut olana karşıt çözüm yolu”dur. Bu durum sözcüklerin büyük oranda farklı başat anlamlarda kullanıldığını gösterse de aynı anlamlara sahip olmaları öznel anlamları üzerinden ayrıntılı bir incelemeyi gerekli kılmaktadır.

1.4.2. Öznel Anlam:

1.4.2.1. Duygusal – Tutumsal Öznel Anlam

Seçenek:

- Olumlu : 22
- Olumsuz : 19
- Nötr : 9

Alternatif:

- Olumlu : 9
- Olumsuz : 6
- Nötr : 5

İncelenen cümlelerde vericinin, “seçenek” ve “alternatif” sözcükleriyle işaret ettiği yollara karşı duygusal yaklaşımının büyük oranda birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu sözcük çiftinin duygusal öznel anlamlarının kayda değer bir farklılık göstermediği söylenebilir.

1.4.2.2. Değerlendirici Öznel Anlam**Seçenek:**

- Ana/nihai/tek çözüm : 18
- Farklı/eşdeğer/ çözüm : 33

Alternatif

- Ana/nihai/tek çözüm : 7
- Farklı/eşdeğer/ çözüm : 13

“Seçenek” ve “alternatif” sözcüklerinin önerdiği çözümlere odaklanıldığında vericinin değerlendirmesinin iki farklı şekilde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. İlkinde önerilen çözüm somut ve tek bir çözümken diğerinde farklı ve eşdeğer çözümler söz konusudur. Cümleler bu ayrıma göre incelenmiş ve hem “seçenek” hem “alternatif” sözcüğünün çoğunlukla (%65 oranında) farklı yollar, çözümler için kullanıldığı belirlenmiştir. İki sözcüğün bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde de anlamsal katkılarının yakın olduğu ifade edilmelidir.

1.4.2.3. Bilişsel – Kavramsal Öznel Anlam**Seçenek:**

- İkiden fazla olasılık içerisinde biri : 36
- İki olasılık içerisinde biri : 8
- Tek seçenek : 7
- Hazır olasılık havuzundan seçim : 41
- Yeni üretilmiş/özgün seçim : 10

Alternatif:

- İkiden fazla olasılık içerisinde biri : 9
- İki olasılık içerisinde biri : 11
- Tek seçenek : 0
- Hazır olasılık havuzundan seçim : 6
- Yeni üretilmiş/özgün seçim : 14

Sözcükler vericinin bilişsel süreci üzerinden yorumlandığında iki farklı kriter ortaya koyulmuştur. Bunlardan birincisi verici tarafından iletilen yolun, çözümün içerisinde yer aldığı kümeyle ilgilidir. Bu küme bir seçenekler havuzundan oluşabildiği gibi tek bir seçenekten de oluşabilmektedir. Buna göre “seçenek” sözcüğünün %70,58 oranıyla ikiden fazla olasılık içerisinde birine işaret ettiği görülürken “alternatif” sözcüğünün %55 oranıyla iki olasılıktan birini gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum verici için çözüm yolu kalabalıksa “seçenek” sözcüğünün, sadece ikili bir seçim söz konusuysa “alternatif” sözcüğünün tercih edildiği sonucunu vermektedir.

Vericinin bilişsel süreci dikkate alındığında ulaşılan diğer ayrım, bahsi geçen seçimin yeni ve özgün bir çözüm yolu olmasıyla eski ve hazır bir seçim havuzundan gelmesi arasındadır. “Seçenek” sözcüğü %80 oranında eski, hazır, bilinen olasılık havuzundan yapılan/yapılacak bir seçimle ilgiliyken “alternatif” sözcüğü %70 oranda yeni ve özgün bir seçimle ilgilidir. Bu durum iki sözcük arasında açık bir anlamsal katkının varlığını göstermektedir.

1.4.2.4. Sosyal – Üslupsal Öznel Anlam

Seçenek:

- Bireysel : 32
- Toplumsal : 19

Alternatif:

- Bireysel : 2
- Toplumsal : 18

Sözcüklerin kullanım alanları üzerinden yapılan incelemede seçenek sözcüğünün %62,74 oranıyla bireysel tercihlerde ve gündelik hayatta kullanıldığı görülürken alternatif sözcüğünün %90 oranıyla toplumsal, siyasal, kurumsal bağlamlarda iletilen çözümler için kullanıldığı görülmektedir.

2. Sözcüklerin Aynı Cümlede Birlikte Kullanımı

Bu bölümde, eş ya da yakın anlama sahip olduğu düşünülen sözcük çiftlerinin tek kullanımlarında ortaya çıkan farklı anlamsal katkıların, sözcüklerin birlikte kullanımlarında cümleye yansıyıp yansımama durumu sorgulanmaktadır. Bu süreçte bir önceki bölümde kullanılan temsili cümleler incelenmektedir.

Örnek cümleler:

- a. “Öğrenciler güç ve zor durumlarda dayanışma içinde olmalılar.” (Ak, 2015, s. 218).
- b. “İnsanların arzu ve istekleri değişiktir.” (Doğan, 2006, s. 377)
- c. “Söylediklerinin fikir ve düşünce özgürlüğüyle ilgisi yoktur.” (Doğan, 2006, s. 378)
- d. “Problemi çözebilecek alternatif seçenekler sunulabilir aslında.” (Karasoy, 2002, s. 265).

Yukarıdaki cümleler, bir önceki bölümde elde edilen verilere göre incelendiğinde a. cümlesinde “güç” ve “zor” sözcüklerinin birlikte kullanımı söz konusudur. Bu iki sözcükten “güç” sözcüğünün büyük oranda soyut, içsel zorluklara (duygusal, ahlaki vb.); “zor” sözcüğünün somut zorluklara (savaş, hava, yer vb.) işaret etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Bu durumda a. cümlesinde öğrencilerin dayanışma içerisinde olması beklenen zorluğun niteliği önem kazanır. Ancak cümlede tek ve belirli bir durumun ötesinde belirsiz ve geniş kapsamlı durumlara atıf yapılmaktadır. Bu durumda konuşucunun soyut ve somut zorlukların tamamını kapsayacak şekilde “güç” ve “zor” sözcüğünü sezgisel olarak birlikte kullanmış olması mümkündür. Bu olasılık, bahsi geçen cümlede mutlak bir gereksiz sözcük kullanımının var olduğu varsayımını tekrar düşündürmektedir.

İkinci cümle olan b. maddesinde insanların değişik “arzu” ve “istek”lere sahip olduğu ifade edilir. Bu arzu ve istekler belirsiz ve kapsayıcıdır. Bir önceki bölümde belirli bir amaca yönelik içten gelen hisler için “istek” sözcüğünün; dürtüsel, sezgisel hisler için “arzu” sözcüğünün tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda b. cümlesinde “arzu” ve “istek” sözcüklerinin bir arada kullanımı, yine sezgisel olarak hem dürtüsel hem amaca yönelik hisleri bir araya getirerek kapsamı daha fazla genişleteceği düşüncesiyle kullanılmış olabilir. Bu olasılık tıpkı diğer sözcük çiftinde olduğu gibi araştırmacıları, sözcüklerden birinin gereksiz olduğu varsayımını yeniden değerlendirmeye yönlendirmektedir.

Üçüncü cümlede bir konuyla ilgili görüşe dair özgürlükten bahsedilmektedir. Burada belirli bir görüş söz konusu değildir. Herhangi bir konuyla ilgili görüşü özgürce ifade edebilme durumundan bahsedilmektedir. Bu durum yukarıdaki örneklerde olduğu gibi kapsamı genişleten bir etkidir. Görüş belirsiz ve önemsizse ve burada önemli olan konu, görüşün özgürce ifadesiyse bu durumda görüşün kapsamlı olması konuşucunun etkinliğini artırabilecektir. Bu durumda hem bireysel hem toplumsal görüşleri birlikte ifade etmek üzere iki sözcük birlikte kullanılmış olabilir.

Dördüncü cümlede, sunulma ihtimali olan birden fazla olasılık söz konusudur. Burada diğer üç örneğin tamamen karşıtı bir durum vardır. İlk üç örnekte sözcük çiftleri “ve” bağlacıyla bir araya getirilerek kapsam genişletilirken burada “alternatif” sözcüğü “seçenek” sözcüğünün sıfatı olarak kullanılmış, böylece kapsam daraltılmıştır. “Seçenek” sözcüğü çözüm yolunun kalabalık olduğu durumlara işaret ederken “alternatif” çoğunlukla iki olasılıktan birine işaret etmektedir. Bu durumda problemi çözebilecek çok fazla seçenekten bahsedilmesiyle, belirli bir seçeneğe alternatif olan ikinci seçenek havuzundan bahsedilmesi arasında fark vardır. Her iki durumda da bir seçenek havuzu söz konusuysa bu cümledeki seçenek havuzunun başka bir seçeneğin alternatifi olma ihtimali söz konusudur. Bu durum sözcüklerden birinin mutlak gereksiz olduğu varsayımını tekrar düşündürmek için yeterlidir.

Sonuç

Dört farklı sözcük çiftinin içerisinde yer aldıkları cümleye olan anlamsal katkılarının değerlendirildiği bu çalışmada her bir sözcük çiftinin gerçek anlamları ve öznel anlamları üzerinden ortaklık ve benzerliklerinin bulunduğu görülmektedir.

Sözcüklerin gerçek anlamları üzerinden yapılan incelemeye göre sözcük çiftlerinin farklı sayılarda gerçek anlamlara sahip olduğu ve bu gerçek anlamların içerisinde başat anlamlarının da birbirinden farklı olduğu derlemdeki kullanım sıklıkları göz önüne alındığında açıkça tespit edilmiştir. Buna rağmen bu ayrımın sözcüklerin bir arada kullanıldığı cümlelerde bir sonuç vermediği söylenmelidir. Çünkü her ne kadar kullanım sıklıkları farklı olsa da bir arada kullanılan sözcüklerin cümlede aynı gerçek anlamda kullanılmış olmaları mümkün görünmektedir. Bu nedenle gereksiz sözcük kullanımı varsayımının tekrar değerlendirilebilmesinin öznel anlamlardaki ortaklık ve benzerliklere dayanması gerektiği anlaşılmıştır.

Sözcüklerin öznel anlamları üzerinden yapılan incelemede her bir sözcük çiftinde yer alan sözcüklerin en az bir kriter üzerinden açık bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu farklar çalışmanın nihai amacını doğrudan etkilediği için ayırt edici kısımlar kısaca şöyle özetlenmektedir:

- “Güç” ve “zor” sözcüklerinin her ikisinde de ortak olan anlam “zorluk, zorlayıcılık”tır. Aynı ortak anlama rağmen “güç” sözcüğü büyük oranda soyut, içsel zorluklar (duygusal, ahlaki vb.) için kullanılırken “zor” sözcüğü somut zorluklar (savaş, hava, yer vb.) için kullanılmıştır.
- “Arzu” ve “istek” sözcüklerinin ortak anlamı ise “bir şeye karşı içten gelen yönelme duygusu”dur. “İstek” sözcüğünde bir şeye karşı içten gelen duygu, özne için olumlu duygulanım ifade ederken “arzu” için böyle bir tercihin olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ayrım, kişinin büyük oranda belirli bir amaca yönelik içten gelen hisleri için “istek” sözcüğünü tercih ettiğini; dürtüsel, sezgisel hisler için “arzu” sözcüğünü tercih ettiğini göstermektedir. Nitekim “istek” sözcüğünde işaret edilen his %94,73 oranıyla cinsellikten uzaktır. “Arzu” sözcüğünde ise her üç duygudan birinden fazlası cinsellik çağrıştırmaktadır.
- “Düşünce” ve “fikir” sözcükleri, üç farklı gerçek anlamda ortak kullanıma sahip olsa da iki tanesi istatistik alınamayacak kadar az sayıdadır. Burada odaklanılan anlam “bir konuyla ilgili görüş”tür. “Düşünce” sözcüğüyle iletilen görüş hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurabilen daha nötr, daha belirsiz bir konumdayken “fikir” büyük oranda toplumsal işbirliğine uygun ve uygulanabilir bir görüş olarak betimlenir. Diğer bir ayrım, “düşünce”nin çoğunlukla sürece yayılan ve belirsiz görüşler için, “fikir” sözcüğününse sınırları belirli ve anlık görüşler için kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca “fikir” sözcüğü %91,17 gibi büyük bir oranla bireysel görüşlere işaret ederken “düşünce”de bireysel, toplumsal vb. görüşlerin her biri dengeli bir dağılım gösterir.
- “Seçenek” ve “alternatif” sözcüklerinde fark, verici tarafından iletilen yolun, çözümün içerisinde yer aldığı kümeyle ilgilidir. “Seçenek” sözcüğü büyük oranda ikiden fazla

olasılık içerisinde birine işaret ederken “alternatif” sözcüğü çoğunlukla iki olasılıktan birini gösterir. Bu durum verici için çözüm yolu kalabalıksa “seçenek” sözcüğünün, sadece ikili bir seçim söz konusuysa “alternatif” sözcüğünün tercih edildiği sonucunu vermektedir. İki sözcüğü ayıran diğer farkta “seçenek” %80 oranında eski, hazır, bilinen olasılık havuzundan yapılan/yapılacak bir seçimle ilgiliyken “alternatif” sözcüğü %70 oranda yeni ve özgün bir seçimle ilgilidir. Sözcüklerin kullanım alanları üzerinden yapılan incelemede “seçenek” sözcüğünün %62,74 oranıyla bireysel tercihlerde ve gündelik hayatta kullanıldığı görülürken “alternatif” sözcüğünün %90 oranıyla toplumsal, siyasal, kurumsal bağlamlarda iletilen çözümler için kullanıldığı görülmektedir.

Geleneksel dil bilgisinin varsayımlarından biri, bir cümlede yer alan gereksiz sözcüklerin anlatımın duruluğunu ortadan kaldırdığıdır. Gereksiz sözcük kullanımının dayanağı ise eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılmasıdır. Yukarıdaki bulgular dikkate alındığında eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin aynı gerçek anlamda kullanıldıklarında dahi cümleye farklı anlamsal katkılarının olduğu açıktır. Bu durumda aynı cümlede kullanılan eş ya da yakın anlamlı sözcükler arasında hiçbir anlamsal farkın olmadığı görüşü olası nüansları göz ardı etmesi nedeniyle eksik görünmektedir. Çünkü bu farklar iki sözcüğün farklı anlamsal katkılarla yan yana kullanılabilmesini mümkün kılmaktadır. Nitekim sözcük çiftlerinin birlikte kullanımının değerlendirildiği her cümlede bu farka dair olasılıklar tespit edilmiştir. Bu doğrultuda geleneksel dil bilgisinin varsaydığı, aynı cümlede yer alan eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin mutlak bir gereksiz kullanım sebebi olduğu düşüncesi, elde edilen verilerle yeniden gözden geçirilmelidir. Bu konuda daha kesin yargılara varabilmek için sözcük çiftlerinin birlikte kullanımlarında bu anlamsal farkların her zaman cümleye yansıyor yansımadığı konusu, derlem tabanlı farklı bir araştırmayı gerekli kılmaktadır.

Kaynaklar | References

- Ak, C. (2015). *Üniversiteler için Türk dili*. Aktüel Yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2017). *Anlambilim: Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Bilgi Yayınevi.
- Bayraktar, N. (2004). Kara ve siyah renk adlarının Türkçedeki kavram ve anlam boyutu üzerine. *Tömer Dil Dergisi*, 126, 56-77. https://doi.org/10.1501/Dilder_0000000022
- Belet, Ş. D. (Ed.). (2011). *Türkçe yazılı anlatım*. Anadolu Üniversitesi.
- Doğan, M. (Ed.). (2006). *Türkçe-1: Üniversiteler için yazılı anlatım*. Gazi Kitabevi.
- Doğan, N. (2011). Türkiye Türkçesi fiillerinde eş anlamlılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19), 78-88.
- Edmonds, P. ve Hirst, G. (2002). Near-synonymy and Lexical Choice. *Computational Linguistics*, 28(2), 105-144. <https://doi.org/10.1162/089120102760173625>
- Erdoğan, R. (2011). *Yüksek öğretim için Türk dili ve kompozisyon*. Marmara Kitabevi Yayınları.
- Günay, N. (2015). Türk dilinde eş anlamlılık ve “gönül, yürek, kalp” kelimeleri. *Türkbilig*, 29, 121-146.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. Multilingual.
- Hatipoğlu, V. (1970). Eş anlamlı sözcükler var mıdır?. *Türk Dili Dergisi*, (229), 9-10.
- Karasoy, Y. (Ed.). (2002). *Uygulamalı Türk dili ve kompozisyon bilgileri*. Selçuk Üniversitesi Basım Evi.
- Leech, G. (1974). *Semantics*. Penguin Books.
- Lyons, J. (1981). *Semantics*. Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1983). *Kuramsal dilbilime giriş* (A. Kocaman, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Piltin, Ş. (2008). *Türkçede eş anlamlılık* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Sarı, M. (2011). Türkiye Türkçesinde eş anlamlılık ile ilgili bazı sorunlar. *Turkish Studies*, 6(1), 523-528. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.1984>
- Temur, N. (2009). Noktalama işaretleri – Yazım kuralları - Anlatım bozuklukları. M. Durmuş (Ed.), *Üniversiteler için Türk dili el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Uğur, B. (2023). *Anlambilim: Sözcüğün anlam açılımı*. Doruk Yayıncılık.
- Ullmann, S. (1972). *Semantics an introduction to the science of meaning*, Oxford Basil Blackwell.

İnternet Kaynakları

- Türkçe Ulusal Derlem. (2013). Türkçe Ulusal Derlem (TUD v3.0), [Derlem/veri seti]. <https://www.tnc.org.tr/tr/>